

Ἡ ἔννοια τῆς πατρίδος, τῆς ἐθνικῆς πολιτείας, σχεδὸν ἐλλείπει ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς Γερμανίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Οἱ ἐξέχοντες χαρακτηριστῆρες ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστήμαις εἶνε Γερμανοὶ μεταφυσικῆς μᾶλλον ἢ πραγματικῆς Πολιτείας. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐθνικῇ κατατμήσει, τῇ ἀναρχίᾳ σχεδόν, οὐδεὶς τολμᾷ ἢ διανοεῖται νὰ ἐπικαλεσθῇ τοὺς ἐφεστίους θεοὺς τῆς πατρίδος· ἅπαντες συλλαμβάνουσι ἐν ποιητικαῖς ἢ φιλοσοφικαῖς ὀπτασίαις τὴν μορφήν αὐτῆς ἀφηρημένην, ἀλλὰ πρωτίστως θεραπεύουσι καὶ προσκυνοῦσι τὸ ἰνδαλμα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, τὴν ιδεώδη ἀνθρωπότητα. Ἡ ποίησις, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη τῶν χρόνων ἐκείνων ἐμφοροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοιούτου πνεύματος.

Ἡ γερμανικὴ πατρίς ἦτο ἐθνικῶς ἀποσυντεθειμένη. Εἰς δὲ τῶν προφητῶν τῆς ιστορικῆς αὐτῆς παλιγγενεσίας, ὁ Λέσσιγκ, ἐν τοῖς Ἑκατὸν Παραγγέλμασι πρὸς ἀνατροφήν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπαυλάμβανε τὰ ὄνειρα τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς πρὸς ἀνατροφήν πάντων τῶν ἀνθρώπων συλλήβδην, περιορισμένως λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ἀναστάσεως τῆς πατρίδος. Μεγαλοφωνότερον δ' ἔτι ὁ ἀπαράμιλλος Σχίλλερὸς διὰ τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, τοῦ ἱππότου Δὸν Πόζα, ὡμολόγει πρὸ τοῦ γερμανικοῦ δημοσίου τὴν πίστιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ιδέαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ πραγματικώτερον ἔτι ἔγραφε τῷ Ἰακώβη, ὅτι, σωματικῶς μόνον εἶνε καὶ μενεῖ πολίτης τοῦ καιροῦ αὐτοῦ, ἐν ᾧ πνευματικῶς, ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς ποιητής, εἰς οὐδένα λαὸν καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν ἀνήκει, ἀλλ' εἰς ἅπαντας τοὺς αἰῶνας. Ὁ γερμανικὸς κόσμος, ὑπὸ τοιαῦτα ψυχικὰ συναισθήματα διατελῶν, χαιρετίζει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατάληψιν τοῦ Μαγοντιάκου, θεωρῶν τὸ γεγονός τοῦτο σωτήριον ἀφετηρίαν ἀναστάσεως καὶ ἐλευθερίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξεχόντων ἀνδρῶν ὁμολογοῦσι τοιαῦτα δόγματα, κηρύττουσι ὅτι σωματικῶς μόνον συνδέονται μετὰ τῆς πατρίδος, ἐν ᾧ πνευματικῶς εἶνε πολῖται παγκοσμίου, ὑπεράνω χρόνου καὶ τόπου κειμένης, πολιτείας. Τὰς ἐν Γαλλίᾳ πολιτικὰς μεταμορφώσεις ὑφίσταται ἐν τῇ μεταφυσικῇ σταδιοδρομίᾳ ἡ Γερμανία διὰ πάντων τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῆς συστημάτων. Ἡ Συντακτικὴ συνέλευσις, ἡ Συμβατικὴ, ἢ Ἀυτοκρατορία εὐρίσκουσι τὸν μεταφυσικὸν ἀντίκτυπον ἐν ταῖς πολιτικαῖς θεωρίαις τοῦ Καντίου, τοῦ Φίχτου, τοῦ Ἐγέλου. Ὁ μέγας Γκαίτης, ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, μένει ἀναίσθητος ἐν τῇ

θεία αὐτοῦ ἡρεμία πρὸ τῶν παρακρούσεων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, πρὸ τῶν δοκιμασιῶν τῆς ἐπιγείου πατρίδος. Ὁ ποιητὴς τοῦ Φαύστου κηρύττει ἑαυτὸν παγκόσμιον, ὁ πανθειστικὸς φιλόσοφος ὁμολογεῖ ὅτι εἶνε πάντων τῶν λαῶν καὶ πάντων τῶν αἰῶνων πολίτης. Ἐν τῷ μεταφυσικῷ τούτῳ κυκεῶνι κυλίσταται τὸ γερμανικὸν πνεῦμα, ἀδιαφοροῦν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον πρὸς τὰ ἐθνικὰ καθεστῶτα, τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα.

Πιστὴ ἐκδήλωσις τῶν ροπῶν τούτων εἶνε ἡ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν δύο πρωτίστων τῆς ἐποχῆς μεταφυσικῶν, τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου.

Ὁ Ἐρμανουήλ Κάντιος κατώρθωσεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὅτι ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Ὅπως ἐκείνη μετέβαλεν εἰς ἐρείπια τὸ ἱστορικὸν καθεστῶς, ἵνα θεμελιώσῃ ἐπὶ νέων βάσεων τὸν νέον κόσμον, οὕτω καὶ ὁ ἐκ Καινιξβέργης φιλόσοφος δι' ὁμοίου τρόπου ἀνέτρεψε τὰ φιλοσοφικὰ καθεστῶτα. Τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἡ σκαπάνη τῆς ἀρνήσεως καὶ τοῦ δισταγμοῦ εἶχε καταστήσῃ σωρὸν ἐρειπίων τὰ πάντα καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, νέα δὲ σύνθεσις ἐπεβάλλετο καθ' ὅλας τοῦ βίου τὰς σχέσεις. Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῃ στιγμῇ ἀνέλαβεν ὁ Κάντιος τὴν μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας· πρόχειρος ἦτο ἡ ὕλη, ἐζητεῖτο δὲ μόνον ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ δυνάμενος νὰ καταβάλλῃ τὰ θεμέλια τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Φιλοσοφικὰ συστήματα, ὧν τὸ κῦρος ἠμφισβητεῖτο, δὲν ἐξήρκουν νὰ εἴπωσι τὸν λόγον τῆς πνευματικῆς προόδου τῶν καιρῶν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἐν Καινιξβέργῃ ἐρημητηρίου αὐτοῦ ὁ Κάντιος ἐδημοσίευσεν τὴν *Κριτικὴν τοῦ καθαρῦ λόγου*.

Τὸ κολοσσαῖον τοῦτο ἔργον, δι' οὗ ζωτικὴ ἀρχὴ ἐνεκαινίζετο ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἐπιστήμῃ, τὸ κριτήριον τοῦ λόγου, ἦτο τὸ Εὐαγγέλιον τῆς νέας σκέψεως. Ἡ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Καντίου ἀρχουσα ἰδέα καθίστατο ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανείας ἀσπαστή, ἐπιδρᾶ δὲ σωτηρίως ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἐν γένει τὸ πνεῦμα τῆς ὁσημέραι ἰσχυρότερον ἐκδηλουμένης ἐν Γαλλίᾳ Ἐπαναστάσεως, αἱ θρησκευτικαί, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ τυγχάνουσι συγχρόνου ἀπηχήσεως καὶ ἀναλύσεως ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Καντίου. Ἐν ἔτει 1793 ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῆς Συμβατικῆς κηρύσσεται ἐθνικὴ θρησκεία ἐν Γαλλίᾳ ἡ θρησκεία τοῦ

ὀρθοῦ λόγου, καὶ ὁ Κάντιος δημοσιεύει συγχρόνως τὴν *Θρησκευτικὴν ἐκτίωσιν τῶν ὀρίων τοῦ καθαροῦ λόγου*. ἐν ἔτει 1797 ἐξεδίδετο ἡ *Μεταφυσικὴ τῶν ἠθῶν*, ἧς τὸ πρῶτον μέρος περιελάμβανε τὴν περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, δύο δ' ἔτη πρότερον τὰ περὶ αἰωνίας εἰρήνης ιδεώδη, δι' ὧν ἀνενεοῦντο τὰ παλαιὰ ὄνειρα τοῦ ἀββᾶ Σαιμπιέρρου, ἢ τὰ σύγχρονα τοῦ ἀββᾶ Γρηγορίου (1).

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς ἐλευθερίας· ἀπὸ ταύτης δέ, οὔσης ἀνεξαρτήτου πάσης ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐπιδράσεως, ἀπορρέει ἡ ἠθικότης. Μόνος ὁ λογικὸς ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος, κέκτηται συνείδησιν ἑαυτοῦ, εἶνε ἠθικός, δεχόμενος τὰ ἐπιτάγματα τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς (*Kategorischer Imperatif*), εἰς οὐδένα ὑποκείμενος νόμον ἢ εἰς ἐκεῖνον, ὃν ἔθηκεν ἑαυτῷ.

Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἠθικὴ τοῦ Καντίου, προβᾶσα μέχρι τῆς ἀκροτάτης αὐστηρότητος, ὑπερτέρα καὶ τῆς τῶν ἀπὸ τῆς Στωᾶς φιλοσόφων, ἐκράτυνε τὴν κοινωνικὴν ἰσχὺν τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ νέους ἀπεκάλυπτεν ὀρίζοντας. Τὸ καθῆκον εἶνε ὁ ὑπέρτατος κοινωνικὸς νόμος τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου. Δύο ἀντικείμενα γοητεύουσιν αὐτόν, ὁ ἄνω ἔναστρος οὐρανὸς καὶ ὁ ἠθικός ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ κόσμος. Οἱ κανόνες τῆς Ἀπολύτου Προστακτικῆς ἐπέδρασαν ἐξόχως ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἠθους καὶ τοῦ νοῦ τῶν Γερμανῶν. Ἡ ἠθικὴ, καὶ ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς πράξις, ἔχει ἀποστολήν, εὐτυχῆς δ' ὁ λαός, ὅστις τοὺς κανόνας αὐτῆς ἀναγορεύει κανόνας τοῦ ἑαυτοῦ βίου. Ἐρρήθη, ὅτι ἄνευ τῆς Ἀπολύτου Προστακτικῆς τοῦ Καντίου ἡ Πρωσσία θὰ ἔμενε δούλη. Δὲν εἶχεν ὁ γερμανὸς ἀγρότης τὴν ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ἀλλ' ἐκτήσατο τέλει τὴν ἠθικὴν αὐτῆς συνείδησιν, ὑπὸ τοιοῦτο δὲ αὐστηρὸν καὶ ἀδυσώπητον δόγμα ἐξηγέρθη καὶ ἀνεκαινίσθη ὁ γερμανικὸς κόσμος ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος τούτου.

Τὸ δόγμα τῆς ἠθικῆς συνοψίζεται ὡς ἀκολούθως: *Präutze* συνφθὰ ἀξιώματι, δυναμένῳ γὰ ἰσχύσῃ ταυτοχρόνως καὶ ὡς καθολικὸς νόμος.

Ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ κεῖται ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ καθήκοντος ἐν τῷ βίῳ. Δι' αὐτοῦ ἐκδηλοῦται πλήρης ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀν-

(1) *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre — Ueber den Gemeinspruch: das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis — Zum ewigen Frieden.*

θρώπου, μηδένα περιορισμόν ἢ ἐξωτερικὴν ὑφισταμένου ἐπίδρασιν, ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔννοιαν καθίσταται τὸ καθῆκον ἢ ἀφειτηρία τοῦ δικαίου. Δικαία εἶνε πᾶσα πράξις, τελουμένη συνφδὰ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ καθήκοντος. Μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑφίσταται ἀλληλεγγύη, ἀλλ' ἅμα καὶ διαφορά. Τὸ μὲν καθῆκον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ δίκαιον λειτουργεῖ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, τῷ κόσμῳ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς δράσεως, διέπον καὶ κανονίζον τὰς ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένας σχέσεις. Ἐντεῦθεν δ' ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Καντίου τὸ δίκαιον ὡς τὸ σύνολον τῶν νόμων, καθ' οὓς ἡ ἐλευθερία ἐκάστου ἀτόμου δύναται νὰ συνυπάρξῃ μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὁμοίων αὐτοῦ κατὰ τινὰ καθολικὸν νόμον.

Τὸ δίκαιον εἶνε ἔμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ, ἀρχέγονον, ἀναπαλλοτριώτον, εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας, ὑφ' ἧς τὴν σκέπην τοῦτο ἐξασφαλίζεται. Πᾶσα πράξις τοῦ ἀνθρώπου, τελουμένη συνφδὰ τοῖς νόμοις τῆς ἐλευθερίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων μετὰ τῆς ἐλευθερίας πάντων, εἶνε σύμφωνος πρὸς τὸ δίκαιον, πᾶσα δ' αὐτῆς παραβίασις εἶνε παραβίασις τοῦ δικαίου. Ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶνε ἡ αὐτονομία τοῦ ἠθικοῦ προσώπου, βιοῦντος συνφδὰ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ λόγου, ἀνεξάρτητος παντὸς ἐξωτερικοῦ καταναγκασμοῦ.

Τὸ δίκαιον εἶνε ἡ φυσικόν, ἐρειδόμενον ἐπὶ καθολικῶν νόμων, ἡ θετικόν, δημιουργήμα τῆς βουλήσεως τοῦ νομοθέτου· τοῦτο εἶνε ἡ ἀτελής εἰκὼν ἐκείνου, ὁ ζητῶν δὲ νὰ κρίνῃ περὶ θετικοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου ὀφείλει ν' ἀναζητήσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῷ φυσικῷ δικαίῳ.

Συνφδὰ τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τοῦ δικαίου ἐρευνᾷ ὁ Κάντιος ἅπαντας τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, σὺν τοῖς ἄλλοις τὸν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας. Διδάγματα νέα τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου δὲν παρέχει ἢ περὶ τῶν θεσμῶν τούτων θεωρία. Ἀκολουθεῖ ὁ φιλόσοφος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τοῖς ἴχνεσι τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, μελετηθέντων βαθύτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον τῶν δεδομένων τοῦ παλαιοῦ τῶν Ρωμαίων δικαίου διὰ τῆς συμβολῆς τῆς θεωρητικῆς τοῦ Καντίου διδασκαλίας.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε λογικόν, ἠθικόν καὶ ἐλεύθερον ὄν, τὸν δὲ σκόπον αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ πραγματοῦσῃ ἐν τῷ βίῳ ἄλλως ἢ διὰ τῆς Πολιτείας, ἣτις εἶνε ἡ συνένωσις πολλῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοὺς

αὐτοὺς τοῦ δικαίου κανόνας. Αὕτη δὲ προῆλθεν ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης. Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μεμονωμένοι πρὶν ἢ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ νόμους. Ἄλλ' ἐπειδὴ μεθ' ὅλας τὰς ἀγαθὰς αὐτῶν διαθέσεις καὶ τὴν πρὸς τὸ δίκαιον ἀγάπην, ἕκαστος αὐτογνώμων ἐζήτει νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἴδιον δίκαιον, πράττων πᾶν ὅ τι ἐφρόνει ἀγαθὸν καὶ συμφέρον, οὕτω δὲ ὑφίστατο κατάστασις, ἐν ἣ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸν προσήκοντα τοῦ δικαίου κριτὴν, ἕκαστος δ' ἔτεινε νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὸ εἰς τὸν ἄλλον, ἐν συνειδήσει διατελῶν τῆς ἀρχεγόνου ἐλευθερίας, οἱ ἄνθρωποι ἐξηναγκάσθησαν εἰς κοινωνίαν, ὠθούμενοι πρὸς τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ἑαυτῶν φύσεως.

Δύο ἐλατήρια ἐλαύνουσι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ ἀρχικῷ βίῳ : τὸ τῆς ἐλευθερίας, ὠθούσης πρὸς τὴν ἀνεξάρτητον ἐκδήλωσιν καὶ πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου αὐτῆς, καὶ τὸ τῆς κοινωνικότητος, προκαλούσης τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συνεργασίαν. Ἀμφότερα εἶνε ὀρμήφυτα, ἄρα ἀναγκαῖα πρὸς πραγμάτωσιν δ' αὐτῶν συνέστη ἡ πολιτικὴ κοινωνία διὰ τῆς συνθήκης, δι' ἧς ἀφηρέθησαν δίκαιά τινὰ ἐνὸς ἑκάστου ἀνθρώπου χάριν τοῦ ὅλου.

Ἡ νέα αὕτη κοινωνικὴ κατάστασις ἵνα καταστῇ δίκαια ὀφείλει νὰ ἐρείδῃται ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν ἀρχῶν :

1ον ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας ἑκάστου μέλους τῆς κοινωνίας, ὡς ἀνθρώπου.

2ον ἐπὶ τῆς ἰσότητος τοῦ αὐτοῦ μετὰ τινος ἄλλου, ὡς ὑπηκόου.

3ον ἐπὶ τῆς αὐταρκειας ἑκάστου μέλους κοινωνίας τινὸς ὡς πολίτου.

Αἱ θεμελιώδεις αὗται ἀρχαὶ τῆς κοινωνίας εἶνε νόμοι τῆς νέας Πολιτείας, ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῶν εἶνε δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς πολιτικῆς ἰσότητος συνωδὰ ταῖς καθαραῖς λογικαῖς ἀρχαῖς τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου.

Καὶ ὡς ἐλεύθερος μὲν ὁ ἄνθρωπος δικαιούται νὰ ζητῇ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ ὅπως φρονεῖ καλόν, ἐκτὸς μόνον ἂν ἐπέρχηται σύγκρουσις πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἄλλων, τὸν αὐτὸν ἐπιδιωκόντων σκοπόν. Ἡ πατρικὴ λεγομένη Κυβέρνησις, καθ' ἣν αἱ σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν λαὸν εἶνε ὡς αἱ σχέσεις πατρὸς πρὸς τέκνα, οἱ δὲ ὑπήκοοι θεωροῦνται ἄνηθα παιδιά, μὴ δυνάμενα νὰ διακρίνωσι τὸ ἀληθῶς αὐτοῖς ὠφέλιμον ἢ ἐπιβλαβές, ὀφείλοντα δὲ ν' ἀναμένωσι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς κρίσεως καὶ τῆς εὐμενείας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Πολιτείας, εἶνε ὁ μέγιστος νοσητὸς

δεσποτισμός. Οὐχὶ δὲ πατρική, ἀλλὰ φιλόπατρις Κυβέρνησις προσήκει ἀνθρώποις, οὓσιν ἱκανοῖς δικαίων.

Ἐν τῷ δικαίῳ τῆς ἰσότητος αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς κοινωνίας ἔχει καταναγκαστικά δίκαια πρὸς τὰ ἄλλα μέλη, ἀφ' ὧν μόνος ὁ ἀνώτατος ἐξαιρεῖται ἄρχων, ἔχων καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ καταναγκάσῃ χωρὶς αὐτὸς νὰ καταναγκασθῇ. Κατὰ τὸν νόμον τῆς ἰσότητος, ἕκαστον μέλος τῆς κοινωνίας ὀφείλει ν' ἀνέλθῃ εἰς οἰανδήποτε βαθμίδα κοινωνικῆς τάξεως κατὰ τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ καὶ τὴν φιλοπονίαν. Ἡ γέννησις οὐδὲν συνεπάγεται προνόμιον· κληρονομεῖ τις τὸ πρᾶγμα, ἐφ' οὗ κέκτηται δικαίωμα κυριότητος, ἀπαλλοτριώσεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ προσωπικότητα, οὐδ' ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ παρακωλύσαι τοὺς κατωτέρους αὐτοῦ νὰ ὑψωθῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνικῇ τάξει.

Ἡ αὐτάρκεια συλλειτουργεῖ τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ ἰσότητι. Πᾶν δίκαιον ἀπορρέει ἀπὸ τῶν νόμων, ἀλλ' ὁ δημόσιος νόμος περὶ τοῦ πρακτέου ἢ μὴ εἶνε πράξις δημοσίας βουλήσεως, ἀφ' ἧς πᾶν ἐκπηγάξει δίκαιον, οὐδὲν δ' ἄδικον. Ἡ βούλησις αὕτη εἶνε ἢ βούλησις τοῦ σύμπαντος λαοῦ, ὁ θεμελιώδης νόμος, ἀπορρέων ἀπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως.

Πᾶσα Πολιτεία περιλαμβάνει τρεῖς ἐξουσίας. Τούτων ἡ μὲν πρώτη, ἡ ἐκτελεστική, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἢ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ οὔσα φυσικὸν ἢ ἠθικὸν πρόσωπον, ὀρίζει τοὺς ὑπαλλήλους καὶ κανονίζει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστος δύναται ν' ἀποκτήσῃ ἢ συντηρήσῃ τι ἐν τῇ Πολιτείᾳ συμφδὰ τοῖς ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τεθειμένοις. Αὕτη κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἰδιοποιηθῇ τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς, ἄλλως ἤθελε καταστῆ δεσποτική, ἐν ἣ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς αὐτοβουλίας μιᾶς ἐξουσίας· ἀμφότεραι αἱ ἐξουσίαι δὲν δύναται νὰ δικάσωσιν, ἀλλὰ νὰ ὀρίσωσι μόνον τοὺς δικαστάς· ὁ δὲ λαὸς δικάζεται μόνος διὰ τῶν ἐλευθέρως ἀπ' αὐτοῦ ἐκλεγέντων συμπολιτῶν, οἶονε ἀντιπροσώπων, ἀλλὰ μόνον δι' ἣν ὠρίσθησαν πράξιν. Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἢ ἡ Κυβέρνησις ἤθελον στερηθῇ τῆς ἑαυτῶν ἀξίας ἐν ἣ περιπτώσει αὐτοπροσώπως ἤθελον δικάζῃ, δυνάμενοι νὰ πράξωσιν ἀδίκημά τι ἐν τῇ διαδικασίᾳ, οὕτω δὲ νὰ προκαλέσωσιν ἔφεσιν τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν.

Διὰ τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν τούτων ἐξουσιῶν καὶ τῆς ἐναρμονίου αὐτῶν ἐνότητος λειτουργεῖ ἡ Πολιτεία συμφδὰ τοῖς νόμοις τῆς ἐλευ-

θερίας. Τούτων δὲ συγχεομένων, τῆς μιᾶς ἐπεμβαινούσης εἰς τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἄλλης, ἐγκαθιδρύεται ἡ δεσποτεία, ἄρνησις τῆς Πολιτείας, ἐναντία πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, ὀριζούσης πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθέρους καὶ ἴσους ἀλλήλοις.

Τρία εἶδη κυβερνήσεως ὑπάρχουσι: τὸ αὐτοκρατορικόν, τὸ ἀριστοκρατικόν καὶ τὸ δημοκρατικόν. Ἀπλούστατον πάντων εἶνε τὸ πρῶτον, συνιστάμενον ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν λαόν, ἐν ᾧ τὸ ἀριστοκρατικόν εἶνε σύνθετον ἐκ δύο σχέσεων: τῆς τῶν μεγιστάνων πρὸς ἀλλήλους ὡς νομοθετῶν, καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν λαόν. Τὸ δημοκρατικόν εἶδος εἶνε τὸ ἥττον πάντων ἀπλοῦν, ἀποτελούμενον ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς τῶν πάντων βουλήσεως πρὸς σχηματισμὸν τοῦ λαοῦ, εἶτα δ' ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν πολιτῶν πρὸς σύστασιν τῆς Πολιτείας καὶ ἐπὶ τέλους τῆς βουλήσεως αὐτῶν πρὸς καθίδρυσιν τοῦ Ἡγεμόνος.

Ἡ δημοκρατία εἶνε τὸ κάλλιστον πάντων, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἀδιάφορον ἂν κυβερνᾷ εἰς, ὀλίγοι ἢ πολλοί· ἀλλ' ἵνα ᾖ ἀληθής, ὀφείλει νὰ ᾖ ἀντιπροσωπική, ὠρισμένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἀντιπροσώπων τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης. Ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐν ἐλευθερίᾳ διοργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἐκάστου πολίτου αὐτονόμως ἐξατκοῦντος τὰ ἀνθρώπινα καὶ πολιτικὰ δίκαια. Ἡ ἐλευθέρα ἰδία ἐκδήλωσις τῆς συνειδήσεως εἶνε τὸ ἰσχυρότατον κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἀυθαιρεσίας ὄπλον· ἡ ἐλευθερία τῆς γραφίδος εἶνε τὸ μόνον τῶν δικαίων τοῦ λαοῦ παλλάδιον· οὐχ ἥττον ἢ χρῆσις αὐτῆς πρέπει νὰ τελῆται προσηκόντως.

Τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς προόδου δὲν λύεται διὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη, καὶ ἂν παρίσταται ἐνίοτε ἀναγκαία, πρέπει νὰ προλαμβάνηται διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Καθὼς ἰδεῶδες τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ κοινωνικός βίος, ἐξ οὗ ἡ Πολιτεία, δι' ἧς καὶ μόνῃς οὗτος λαμβάνει τὴν ὀριστικὴν ὑπόστασιν καὶ τελειότητα, οὕτως ἰδεῶδες τῆς Πολιτείας, τῆς ἐκπροσωπούσης συλλήβδην τὸν ἀνθρωπὸν ἔθνους τινός, πρέπει νὰ ᾖ εἰς ἓν σῶμα συνένωσις, ἵνα τὸ σύνολον τῶν πολιτειῶν διέπηται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων, ἐξασφαλιζόντων τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παρακωλύόντων δὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἱματηρῶν ὀρμῶν τῶν λαῶν. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου τῶν λαῶν. Πρὸ τῆς συστάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὑφίσταται φυσικὴ τις τῶν ἀνθρώπων

κατάστασις ὑποψίας πρὸς ἀλλήλους, καθ' ἣν κρατεῖ ὁ ἀτομικὸς ἐγωισμὸς καὶ τὸ συμφέρον. Ἡ αὐτὴ κατάστασις δεσπόζει μέχρι τῆς σήμερον. Ἀντιθέσεις, συγκρούσεις. Αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν συγχρόνων πολιτειῶν εἶνε φυσικαὶ μόνον, κατ' ἐλάχιστον διαφέρουσαι τῶν σχέσεων τῶν πρωτογόνων τῆς ἱστορίας ἀνθρώπων. Ἄν δὲν κρατῆ ἐξ ὀλοκλήρου τὸ δόγμα τοῦ Χόββη, οὐχ ἦττον ὑφίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐν ἐνεργείᾳ. Ἡ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κατάστασις τῆς Εὐρώπης ἐδικαίου τὸν φιλόσοφον ἐκεῖνον ἢ πολιτειοδίφην, ὅστις ἤθελεν ἀναθεματίσει αὐτήν, προβάλλων νέον πρόγραμμα κοινωνικῆς καὶ διεθνοῦς ὀργανώσεως τῶν πολιτειῶν. Ὁ τι ἐπραξεν ὁ Γρότιος κατὰ τοὺς πολέμους τῆς Μεταρρυθμίσεως, τοῦτο ἀποπειρᾶται ἤδη ὁ Κάντιος κατὰ τοὺς ἀρξαμένους ἐκ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως αἱματηροὺς ἀγῶνας, καθ' οὓς διὰ τῆς σπάθης καὶ οὐχὶ διὰ τῆς λογικῆς ἐπεζητεῖτο ἡ ἄρσις τῆς συγκρούσεως τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου δικαίου. Κατειλημμένος ὁ ἐρημίτης τῆς Καινιξβέργης ἐξ ἀνησυχίας ἐπὶ τῷ προβλήματι τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης μετὰ προφητικῆς ἐνοράσεως εἰσδύει εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ μέλλοντος καὶ κηρύττει τὸν νέον Δεκάλογον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὸ νέον Διεθνὲς Δίκαιον κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὁμοσπόνδου Πολιτείας. Τὰ δόγματα ταῦτα τῆς Αἰωνίας Εἰρήνης εἶνε τὰ ὕστατα τοῦ Καντίου, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπέρτατα ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ κοσμοπολιτισμὸς αὐτοῦ δὲν εἶνε ὁ τῶν συγχρόνων, ζητούντων χιμαιρικὴν παγκόσμιον πολιτείαν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ αὐτοῦ Ὁμοσπονδία ἐρείδεται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν μᾶλλον δεδομένων, ἐπὶ τῶν συμβάσεων τῶν λαῶν ἢ ἐπὶ μεταφυσικῆς μόνον συλλήψεως τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ λογικὴ ἰδέα αἰωνίας εἰρηρικῆς κοινωνίας πάντων τῶν λαῶν τῆς γῆς δὲν εἶνε φιλανθρωπικὴ ἀρχή, ἀλλ' ἀρχὴ δικαίου, ὅπερ, συνδέον ἅπαντας τοὺς λαούς, δύναται νὰ ἐπικληθῆ καὶ κοσμοπολιτικὸν δίκαιον.

Ἡ Αἰωνία Εἰρήνη δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ διὰ τῆς συστάσεως ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ἀποστολὴν ἔχοντος τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἐκαστοτε ἐκδηλουμένων διαφορῶν μεταξὺ τῶν Πολιτειῶν. Ἀλλὰ πρὸ τούτου πρέπει νὰ τεθῶσι καθολικοὶ διεθνοῦς δικαίου κανόνες. Οὕτως οὐδεμίαν συνθήκην εἰρήνης θεωρηθήσεται ἔγκυρος, ὅποταν δὲν ἐκλείπη πᾶν ἀντικείμενον διενέξεως, δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ νέον πόλεμον. Οὐδεμίαν αὐτοτελεῖ Πολιτείαν ἐπιτρέπεται νὰ κτηθῆ ὑπ' ἄλλης, εἴτε

δι' ἀγορᾶς, εἴτε διὰ δωρεᾶς. Οἱ μόνιμοι στρατοὶ πρέπει νὰ καταργηθῶσι· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ ἡ συνομολόγησις ἔθνικῶν δανείων ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διαφορῶν τῶν Πολιτειῶν, ὧν οὐδεμία δικαιοῦται νὰ ἀναμιγνύηται εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις ἄλλης. Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐν πολέμῳ χρῆσις μέσων, δυναμένων νὰ καταστήσωσιν ἀνέφικτον ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀμοιβαίαν τῶν πολιτειῶν ἐμπιστοσύνην· ἐπὶ παραδείγματι ἡ χρῆσις δολοφόνων, φαρμακέων καὶ τοιούτων ἀνηθίκων ὀργάνων, ὧν ἔνεκα ἤθελε διακωλυθῆ ἡ διεθνὴς ἐχθρότης.

Αὗται εἶνε αἱ κύριαι προτάσεις πρὸς ἐπιχράτησιν τῆς *Αἰωνίας Εἰρήνης*. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐγγύησις, ταύτην δὲ δύναται νὰ παράσχῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τὸ μόνον προσῆκον τῷ ἀνθρώπῳ, ἐγγυώμενον δὲ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου. Πρὸς εὐχερῆ δὲ τῆς εἰρήνης πραγμάτωσιν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν παρανοήσεων ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν Πολιτειῶν, πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων τὰ δόγματα τῶν φιλοσόφων ὡς πρὸς τοὺς ὅρους, καθ' οὓς καθίσταται ἐφικτὴ ἡ αἰωνία εἰρήνη.

Ἡ θεωρία τῆς *Αἰωνίας Εἰρήνης* κατεπολεμήθη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἰδεολογικὸν κενολόγημα, ἀδύνατον νὰ πραγματωθῆ ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρώπων, ἐλαυνομένων ὑπὸ τῶν ὀρμῶν μᾶλλον τοῦ συμφέροντος ἢ ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων τῆς παγκοσμίου ἀλληλεγγύης. Ὁ πόλεμος εἶνε ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἶπεν ὁ Ἰωσήφ Δεμαῖτρος καὶ προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ τὸ θέμα αὐτοῦ διὰ ζοφερᾶς ἱστορικῆς εἰκόνας. Ὁ "Ἐγγελοσ ταυτοχρόνως παρέσχεν τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ κῦρος εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ πολέμου, ὡς ἐκπολιτευτικῆς ἀφετηρίας ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν, τολμηρότεροι δὲ τινες τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ἀνεκήρυξαν τὴν αἰωνίαν εἰρήνην ὡς ἀνηθικότητα. Αὕτη δὲ ἡ θεωρία, μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἐναντίων, κατέστη ἤδη ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς μυθικῆς *Βαλχάλας*, τοῦ ἀσύλου τούτου τῶν πολεμικῶν θεοτήτων τῆς παλαιᾶς Γερμανίας.

Ἡ θεωρία τοῦ Καντίου ὑπῆρξεν ἀποκάλυψις μὲν διὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην, ἀφετηρία δὲ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ δικαίου διὰ τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν διαφορῶν αὐτοῦ κλάδων. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, τὸ δημόσιον, τὸ διεθνές, τὸ ποινικὸν ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ κριτικῆς.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ δόγματα τοῦ νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τοῦ διὰ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐγκαινισθέντος καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἀπόλυτος Προστακτικὴ κατέστησε σθεναρώτερον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπῆλθον μετ' ὀλίγον οἱ μεγάλοι τῆς ἀπελευθερώσεως ἀγῶνες, οἷς ἔμελλε νὰ παράσχη τὴν σφραγίδα τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἕτερος ἀνὴρ, μαθητῆς τοῦ Καντίου καὶ εἰς τῶν πρωτίστων ἡρώων τῆς Γερμανίας, ὁ Φίχτης.

Καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος ἀπεκάλυπτε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, νέα τάξις πραγμάτων ἐνεκαινίζετο ἐν Γερμανίᾳ, νέα τῆς ιστορικῆς αὐτῆς ἀποκαλύψεως σύλληψις. Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐτύγγανε πλήρους δεξιώσεως παρὰ τῇ δημοσίᾳ συνειδήσει. Μεθ' ὅλας τὰς ἀντιδράσεις τῶν κυβερνήσεων, οἱ λαοὶ εἶδον ἐν τῷ μεγάλῳ γεγονότι τὸν δάκτυλον τῆς ιστορικῆς προνοίας, δεικνύοντα τὴν ἀνατολὴν νέου κόσμου, τὴν ἀφετηρίαν νέας ἐργασίας. Ὁ Φίχτης κηρύσσεται ἀπόστολος τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ λαμβάνει τὸν λόγον, ἵνα συνηγορήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς, καταπολεμουμένης ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου τῆς Εὐρώπης καθεστῶτος διὰ συγγραφῶν (1), ἐν αἷς μίγνυται προσηκόντως ἡ λογικὴ τῆς ιστορίας καὶ ἡ ἔμπνευσις τῆς ἀποκαλύψεως.

Ἰσχυροὶ διαλεκτικοὶ κατέστησαν οἱ σταυραφόροι τοῦ κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀγῶνος. Πρωτίστως ὁ ἄγγλος Ἐδμόνδος Μπούρκε. Ἡ Ἐπανάστασις ἐκρίνετο ὑπ' αὐτοῦ ἀμειλίκτως, χαρακτηριζομένη ὡς ἐν τῶν ἀπαισιωτάτων γεγονότων τῆς ιστορίας· ἡ Γαλλία ἐκηρύσσετο ληστρικὴ φωλεά, ἡ δὲ ἐθνικὴ αὐτῆς Συνέλευσις καὶ ἡ Κυβέρνησις ὡς τὸ ἄθροισμα τῶν ρυπαρωτάτων, κοινοτάτων καὶ κακουργοτάτων παραβιαστῶν τοῦ δικαίου. Ἐν τοιαύτῃ ἀρνήσει τῆς ιστορικῆς ἀληθείας ὁ Φίχτης ἀναλαμβάνει τὴν ἀπολογία ἀυτῆς ἐξ ὀνόματος τῆς λογικῆς τοῦ νέου δικαίου. Τὰ βιβλία αὐτοῦ δὲν εἶνε μόνον ἡ ἀπολογία, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία ἅμα τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ πολέμιοι αὐτῆς, μὴ ἀρνούμενοι τὴν λογικὴν τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, ἰσχυρίζονται, ὅτι αὕτη εἶνε αἰώνια, οὐδεὶς δὲ δικαιούται νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν ἐκάστοτε αὐ-

(1) Die Zurückforderung der Denkfreiheit von den Fürsten Europa's, die sie früher unterdrückten — Beiträge zur Berichtigung der Urtheile des Publicums über die französische Revolution — Grundlage de Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre — System der Rechtslehre — Reden an die Deutsche Nation.

θαιρέτως. Ὁ Φίχτης ἀποκρίνεται, ὅτι ἀκίνητος πολιτικὴ κοινωνία εἶνέ τι ἀντιφατικὸν καὶ ἀδύνατον. Ἐκαστος δικαιοῦται ν' ἀναγνωρίζῃ μόνον τὸν γόμον ἐκεῖνον, ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ ἔθηκεν. Ὅταν πολιτικόν τι καθεστὼς ἀντιστρατεύηται πρὸς τὸν τελικὸν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν σκοπὸν, πρέπει γὰ μεταβληθῆ, πᾶσα δ' ἐν τῇ Κοινωνικῇ Συνθήκῃ ρήτρα περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου εἶνε ἡ τραχυτέρα ἀντιλογία πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ὑπόσχεσις μὴ μεταβολῆς πολιτεύματος δηλοῖ ἄρνησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐκαστος ἔχει καθῆκον ἅμα καὶ δίκαιον γὰ ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς ἐαυτοῦ τελειότητος, γὰ καταργήσῃ δὲ πᾶσαν ἐπιβλαβῆ συνθήκην. Ἡ ἐλευθέρα βούλησις οὐδέποτ' ἐκλείπει, μεταβάλλεται δὲ μόνον ἡ φύσις σὺν τῇ μεταβολῇ τῶν αἰώνων· ἡ δὲ ἐπανάστασις εἶνε φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐλευθέρως τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως καὶ προσωπικότητος, μηδενὸς δυναμένου ν' ἀρνηθῆ ἢ ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ νόμιμον αὐτῆς.

Πᾶν δίκαιον εἶνε καθαρὸν, ἀπόλυτον, λογικόν. Συντεθειμένον ἢ ἔγγραφον δίκαιον δὲν εἶνε τοιοῦτον, ἂν μὴ ἀπορρέῃ ἀπὸ τοῦ λόγου.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν καὶ ἐλεύθερον ὄν, ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ μετ' αὐτοῦ βιοῦντα ἐλεύθερα λογικὰ ὄντα καθ' ὅλας τὰς σχέσεις αὐτῶν, τουτέστι γὰ περιορίσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ διὰ τῆς κατανοήσεως τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας.

Τὸ δίκαιον ἐν τῇ πραγματώσει αὐτοῦ προϋποτίθησι πίστιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀμοιβαίαν ἀφοσίωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε, ἐπέρχεται ἡ ἀνάγκη ἐξωτερικοῦ καταναγκασμοῦ καὶ τιμωρίας κατὰ τῶν παραβάσεων τοῦ δικαίου, τουτέστι τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας, τῆς ἐγγυήσεως τῶν δικαίων πάντων ἐπιδιωκομένης διὰ τῆς ὁμοφώνου βουλήσεως. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ βούλησις ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, δι' ὧν συνάπτεται ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη· ἡ βούλησις αὕτη ἔσται διαρκῆς καὶ μόνιμος, ἔξουσα κῦρος, ἐνόσφ οὔτοι ζῶσιν. Ἡ ἐκπεφασμένη αὕτη ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως καλεῖται νόμος, περιβαλλόμενος διὰ δυνάμεως, ἀνωτέρας καὶ ἰσχυροτέρας τῆς δυνάμεως ἐκάστου ἀτόμου, δικαιοῦμενος γὰ συντηρηθῆ διὰ τοῦ καταναγκασμοῦ, ὅποτε καλεῖται πολιτικὴ ἐξουσία, ὀφείλουσα γὰ δικάζῃ καὶ ἐκτελεῖν ἅμα πᾶσαν περὶ τοῦ δικαίου ἐτυμηγορίαν (*potestas judiciaria et potestas*

executiva in sensu strictiori, ἀμφότεραι ἀνήκουσαι εἰς τὴν potestas executiva in sensu latiori).

Ἡ ἐκτελεστικὴ αὕτη ἐξουσία εἶνε παντοδύναμος, δικαιουμένη νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τοῦ ἀνθρώπου σχέσεις καὶ νὰ ρυθμίζῃ αὐτὰς κατ' ἀρέσκειαν πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ. Ὁ ὑπὸ τινῶν ἐπιζητούμενος χωρισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας εἶνε ἄσκοπος καὶ φαινομενικὸς μόνον· διότι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὀφείλει ἄνευ ἀντιρρήσεως νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς δικαστικῆς, ἀμφότεραι δ' αὐταὶ αἱ ἐξουσίαι κατὰ τὸ φαινόμενον παρίστανται ἐν δυσὶ προσώποις κεχωρισμένοι· κατ' οὐσίαν ἐν τούτοις ὁ ἐκτελεῶν οὐδεμίαν κέκτηται βούλησιν, τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπορρεούσης ἀπὸ ξένης βουλήσεως.

Σκοπὸς τῆς Πολιτείας εἶνε ἡ ἐξασφάλις τοῦ δικαίου. Πρὸς τελείαν δ' αὐτῆς λειτουργίαν ὀρίζονται εἰδικοί ἄρχοντες, οἱ Ἐφοροὶ, ἐξασκοῦντες τὴν ὑπερτάτην ἐποπτείαν καὶ καταγγέλλοντες πᾶν τὸ γινόμενον ἐπὶ βλάβῃ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Οἱ Ἐφοροὶ εἶνε οἱ εἰσαγγέλλοντες, οἱ κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν, οἱ εἰσαγγελλόμενοι, δικάζει δ' ἡ κοινωνία, ἧς ἡ ἀπόφασις κέκτηται κῦρος νόμου. Πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ διάστασις μεταξὺ τῶν Ἐφόρων καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Οὗτοι, διαφερόμενοι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀγρυπνοῦσιν ἐπὶ τῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καταγγέλλουσι δ' αὐτῶ πᾶσαν αὐτῆς ὑπερβασίαν· ἂν δὲ ἀμφότεραι αἱ ἀρχαὶ ταυτίσωσι τὸ συμφέρον αὐτῶν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ λαοῦ, ὑπολείπεται αὐτῶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἔπρεπε νὰ καλῆται καὶ λογικόν· ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ λόγου πρέπει ν' ἀπορρέῃ τὸ ἐκ συνθήκης καὶ γεγραμμένον δίκαιον. Τοῦτο, πραγματούμενον, προϋποτίθησι τὴν ἐλευθερίαν πάντων τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς δικαιουμένου νὰ διαταράξῃ τὴν τοῦ ἄλλου· τὰ ὅρια αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ συμβιώσει τίθενται ὑπὸ τοῦ νόμου, ἔξω δὲ τούτων οὐδεὶς δικαιούται νὰ ἐξέλθῃ ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Αὕτη ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας ἐκάστου καλεῖται *ιδιοκτησία*, διὰ τῆς ἐλευθέρως τέχνης διακριθεῖσα καὶ καθορισθεῖσα ὑπὸ τῆς Πολιτείας, μηδαμῶς προνοησάσης περὶ τούτου τῆς φύσεως.

Ἡ *ιδιοκτησία* καθίσταται διὰ τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ὅρος δ'

αὐτῆς εἶνε ἡ ἐργασία, ἐκάστου ὀφείλοντος ν' ἀποζῆ ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Πρὸς ἐπίτευξιν τούτου ἐποπτεύει ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, καθὸ ἐντολοδόχος πάντων τῶν πολιτῶν, ἔχουσα τὸ καθῆκον νὰ μεριμνᾷ ὑπὲρ τῶν δικαίων αὐτῶν καὶ τῶν συμφερόντων. Οὐδεὶς ἔχει ἐννόμους ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τῆς Πολιτείας, ἂν μὴ ἀποδείξῃ, ὅτι ἔπραξεν ὅ τι δυνατόν πρὸς συντήρησιν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐπὶ ματαίῳ.

Ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται μόνον διὰ τῆς Πολιτείας· ἡ βούλησις αὐτοῦ εἶνέ τι δευτερεύον, προῖόν τῆς βουλήσεως αὐτῆς· οὕτω δὲ μόνον ἐξασφαλίζεται τὸ δίκαιον.

Σκοπὸς τῆς Πολιτείας εἶνε ἐπίσης ἡ πραγμάτωσις τῆς κοινωνικῆς ἠθικότητος. Πρὸς τοῦτο δ' ὀφείλει νὰ φροντίσῃ διὰ τῆς συστάσεως παιδευτικῶν καθιδρυμάτων, διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας τοῦ ἀτόμου, τηροῦσα τὸν κοινωνικὸν κόσμον ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς διεύθυνσιν καὶ ἐποπτείαν.

Τὰ ἔμφυτα δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ αὐτονομία δὲν ἐκδηλοῦνται μόνον ἐν τινι ὑπὸ γεωγραφικῶν ὁρίων καθωρισμένη ἐθνικῇ Πολιτεία, ἀλλ' ἐν τῇ παγκοσμίῳ. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου εἶνε ἡ πραγμάτωσις τοιαύτης Πολιτείας, ἐξασφαλίσεως τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν λαῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ἰδρύεται εὐρωπαϊκὴ ἀμυντικὴ Ὁμοσπονδία διὰ τῆς συνενώσεως τῶν δυνάμεων πασῶν τῶν μερικῶν Πολιτειῶν. Ἄν τις τούτων ἤθελε παραβιάσῃ τὰ ἔμφυτα τῆς ἀνθρωπότητος δίκαια, ἀποβάλλεται τῆς Ὁμοσπονδίας. Οὕτω λαμβάνει ἐπίσημον κῦρος ἡ ἀνθρωπίνη ἰσότης. Πατρίς, καθωρισμένη ἐντὸς γεωγραφικῶν ὁρίων, δὲν ὑφίσταται διὰ τὸν ἀληθῶς πεπολιτισμένον ἄνθρωπον. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐν ἐκάστῳ αἰῶνι ὑπερέχουσα πασῶν τῶν ἄλλων χωρῶν κατὰ πολιτισμόν· ταύτης δὲ πιπτούσης, ἔρχεται ἄλλη ἐν τῇ διαδοχῇ. Οὕτως ἐκδηλοῦται ἡ ἀληθῆς ἱστορικὴ Πολιτεία, ἣν ὠνειροπόλει ἐν ἔτει 1804 ὁ φιλόσοφος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κοσμοπολιτικῶν ἰδεῶν, τῶν διαπνεουσῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰς κορυφὰς τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ σὺν τῇ ἐν Ἰένῃ καταστροφῇ πλήρης ἐπῆλθεν ἀλλοίωσις ἐν ταῖς ἐθνικαῖς καὶ κοινωνικαῖς σχέσεσι τῆς Γερμανίας, ἐν τῷ πνεύματι αὐτῆς. Ὁ κατακτητὴς, συντρίψας τὴν ἐπὶ μεσαιωνικῶν δογμάτων βασιζομένην γερμανικὴν δύναμιν, κατέστησε τὴν χώραν ταύτην λείαν· οἱ ἡγεμόνες ἐγένοντο ἀκόλουθοι τοῦ Αὐτοκράτορος, οἱ δὲ λαοὶ διε-

μερίζοντο κατὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ βούλησιν. Τότε ἐπῆλθον ἰσχυρὰ ἀντίδρασις ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῷ πνεύματι τοῦ Φίχτου. Ὁ κοσμοπολιτικὸς φιλόσοφος ἀνεμνήσθη, ὅτι δὲν ἦτο μόνον ἄνθρωπος, Εὐρωπαῖος, ἀλλὰ καὶ Γερμανός. Πλήρης ἤδη πίστεως καὶ φιλοπατρίας ἀπήγγελλε κατὰ τὸ ἔτος τῆς καταστροφῆς ἐν Βερολίῳ, τῇ ἀπολειφθείσῃ ἀκροπόλει τῆς Γερμανίας, τοὺς περιωνύμους ἐκείνους λόγους εἰς τὸ γερμανικὸν ἔθνος, μεγάλωφνον πρόσκλησιν πρὸς ἐξέγερσιν ἀπὸ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς καταπτώσεως, ἐν ἣ διετέλει. Ὁ λόγος αὐτοῦ ἦτο τὸ κήρυγμα τῆς ἱστορικῆς παλιγγενεσίας τοῦ γερμανικοῦ κόσμου, εὔρε δ' ἀπήχησιν πλήρη. Ὁ Ναπολέων, περιφρονῶν ἐκ συστήματος τοὺς ἰδεολόγους, οὐδεμίαν παρέσχε προσοχὴν εἰς τοὺς ἐπαναστατικοὺς διθυράμβους τοῦ φιλοσόφου, οὐδὲν λαβῶν προληπτικὸν μέτρον, ὡς ἔπραξε συγχρόνως κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ *Stein*. Οὐδεὶς μᾶλλον τοῦ Φίχτου ἐλάλησε μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ἐθνικῆς ἀγερωχίας καὶ φιλοσοφικῆς βαθύτητος. Ὁ λόγος αὐτοῦ ἦτο ἀστραπή, ρίψασα ἄσβεστον πῦρ ἐπὶ ἔθλους, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὄντος ἀθροίσματος φυλῶν, οὐδεμίαν ἔχουσῶν συνείδησιν πολιτικῆς ἐνότητος, πατρίδος. Ἐστιγμάτισε τὸν Ναπολέοντα δι' εἰκόνας, ἧτις ὑπῆρξε τὸ φοβερῶτατον τῶν ἀναθεμάτων κατὰ τοῦ παραβάτου τῶν δικαίων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἐλάλησε διὰ τοῦ Φίχτου· ὁ τέως κοσμοπολιτικὸς ἰδεολόγος ἀνεκήρυξε τὸ δίκαιον τῆς πατρίδος ὡς τὸ ὑπέρτατον τῶν δικαίων, ὑπέδειξε τὴν ὑπὸ νέας συνθήκας ἀνάπλασιν τῶν Γερμανῶν, εἰπὼν ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείσεως τοῦ λαοῦ ἀνορθωθήσεται τὸ πεπτωκὸς αἶσθημα τοῦ ἐθνισμοῦ, τῆς πατρίδος, τῆς ἐλευθερίας. Ὁ λόγος τοῦ Φίχτου ἐγένετο ἀποκάλυψις καὶ σὰρξ διὰ τὴν Γερμανίαν· καὶ μετ' ὀλίγον ἐπήρχοντο οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνες ἐν ἔτει 1813 καὶ 1814, εἰς οὓς οὐκ ὀλίγον συνεβάλλοντο οἱ πύρινοι λόγοι τοῦ ἐν Βερολίῳ ἰδεολόγου.

Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Φίχτου, ὡς καὶ τὸ ἰδεολογικὸν αὐτοῦ σύστημα, σχεδὸν ἐλησμονήθησαν πρὸ τῆς σκεπτικῆς καὶ ἐμπειρικῆς φορᾶς τοῦ αἰῶνος. Νέα δεδομένα, νέα θεωρία. Ὁ Φίχτης οὐδὲν κέκτηται ἤδη κῦρος ὡς φιλόσοφος· ἀλλ' ὡς προφήτης τῶν δικαίων τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδέποτε θέλει ἀντιπαρέλθῃ. Ὁ μέγας συγγραφεύς, ὁ λαλῶν ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως τῆς πατρίδος,

ὁ ὑποθάλπων τὰ ἱερώτατα καὶ εὐγενέστατα αὐτῆς δίκαια εἶνε προφήτης τοῦ μέλλοντος· ὁ προμαχὼν ὑπὲρ τῶν αἰώνιων νόμων τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶνε ἀθάνατος· καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀνεξάρτητον τῶν μεταμορφώσεων καὶ τῶν περιπετειῶν τῶν ἀνθρώπων, φθέγγεται ἐν ἑκάστῳ πολιτισμῷ, εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, ἀντιπροσωπεῖον ἑκάστοτε τὰ ὑψίστα ἰδεώδη τοῦ πνεύματος, ἀποκαλύπτοντος τὸν δημιουργικὸν αὐτοῦ λόγον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἄντεπαναστατικά θεωρία — Ἱστορικὴ καὶ Θεολογικὴ Σχολή.

Ἡ θεωρία τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης εἶπε τὸν τελευταῖον λόγον ἐν Γαλλίᾳ μὲν διὰ τοῦ Ρουσσώ, ἐν Γερμανίᾳ δὲ διὰ τοῦ Φίχτου. Ἐν τῇ πρώτῃ ἡ Ἐπανάστασις ἦτο τετελεσμένη· τὸ πάλαι καθεστῶς ἀπεκηρύχθη, ἐν' ἀντικατασταθῇ ὑπ' ἄλλου, ἀσχέτως πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἄλυσιν, τὴν συνδέουσαν ἐν τῇ ἀνελίξει αὐτῆς τὴν κοινωνίαν. Τὸ ἱστορικὸν δίκαιον ἐξεμηδενίζετο τέλεον πρὸ τῆς νέας ιδέας. Πολιτικὴ ἐλευθερία κηρύσσεται ἢ ἀναγνώρισις μόνον τοῦ νόμου, ὃν ἕκαστος ἑαυτῷ τίθησιν· ἐξαρτᾶται δὲ ἡ Πολιτεία ἀπὸ τῆς προσωπικῆς βουλήσεως, ἑκάστοτε ἐκδηλουμένης. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ δόγματα, τὰ κρατοῦντα ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, περιαγαγόντα αὐτὴν ἐπὶ τέλους εἰς τὸ κοινωνικὸν χάος, τὴν ἀναρχίαν, εἰς τὴν παμβασιλείαν τοῦ πλήθους, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος.

Οὕτως ἡ θεωρία κατέστη τὸ πολιτικὸν τῆς ἀνακαινιζομένης κοινωνίας Εὐαγγέλιον. Ἄλλ' αἱ παρεκτροπαὶ αὐτῆς ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Οἱ ἡγεμόνες ὠπλίσθησαν, προσπαθοῦντες νὰ σώσωσι τὰ στέμματα αὐτῶν, κληροδοτήματα τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀμφισβητουμένου ἱστορι-

κοῦ κύρους· ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἀδιάλλακτος ἀγὼν μεταξὺ ἀρχαίου καὶ νέου δικαίου, ζωηρότερος δ' οὗτος ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τῆς Ἱστορικῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ζητουσῶν ν' ἀποκαταστήσωσιν αὐθις ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὰ παραβιασθέντα δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη, ἀρνούμενη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ κῦρος παντὸς ἱστορικοῦ καθεστῶτος, ἐν τῇ λογικῇ αὐτῆς ἀναλύσει κριθέντος ἀναξίου πάσης περαιτέρω ὑπάρξεως, καθίσταται κατ' ἀνάγκην ἀφετηρία ἐπαναστάσεως καὶ ἀνατροπῆς. Ἡ ἀνθρωπότης μεταβάλλει οὕτω καθ' ἐκάστην νέους θεούς, νέους θεσμούς, συντρίβουσα σήμερον ὅ τι ἐλάτρευε χθές, μηδὲν δ' ἀναγνωρίζουσα ἱερὸν καὶ ὅσιον ἢ τὰ εἰδῶλα τῆς ἐκάστοτε σκέψεως αὐτῆς. Τίνα τὰ πορίσματα τοιαύτης ἀρχῆς, κατεδείχθη ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἄλλ' ἡ ἀνθρωπότης φέρεται μεταξὺ δύο ἀντιθέτων δυνάμεων, οἷον κεντρομόλων καὶ φυγοκέντρων, τῶν πρώτων συντηρουσῶν, τῶν δὲ δευτέρων ρεπουσῶν πρὸς μεταβολήν. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία, ἣτις εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς συνθέσεως ταύτης.

Κατὰ τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν καὶ μετὰ ταῦτα παρέστη ἡ ἀνθρωπότης μάρτυς τοῦ φαινομένου τούτου.

Ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη ἐκήρυττε τὸν λόγον τῆς ἐπαναστάσεως ὡς τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἱστορίας· ἀλλ' ἀντίθετοι θεωρίαι ἀντέτασσον προσκόμματα εἰς τὸ ἀκατάσχετον ἐπαναστατικὸν ρεῦμα.

Ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου ὑφίστατο ἤδη ἐν σπέρματι ἐκπαλαι μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀφ' οὗ χρόνου διὰ τῶν περὶ τὸν Οὔγωνα Γρότιον ἀνεπτύσσετο τὸ δόγμα τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης. Ὁ νομοδιδάσκαλος Ἑρρίκος Κοκκήιος (1), ἐπικρίνων τὴν θεωρίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν θείαν βούλησιν, οὐχὶ δ' εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοβουλίαν. Τούτῳ καὶ ἄλλοι νομοδιδάσκαλοι ἐπηκολούθησαν. Τὸ δίκαιον κατ' αὐτοὺς δὲν εἶνε προῖον τῆς προσωπικῆς βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ἐρριζωμένων, μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ δὲ βίου ἀναπτυσσομένων ὁρμῶν. Τοιαῦτα ἐπίσης ἐπρέσβευσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δόγματα οἱ περὶ τὸν νομοδιδάσκαλον Κουιάκιον· καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Ἰωάννης Βίκος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πνεύματος τῶν Νόμων.

(1) De principio juris naturalis unico, vero et adaequato.